

Könyvszemle

SIPOS JÚLIA GONDOZÁSÁBAN

A KISEBBSÉG ÉS A TÖBBSÉG VISZONYA

Kisebbség, többség, többszörösség címmel jelent meg tanulmánykötet Neményi Mária 70. születésnapjára, amelyben kollégái, barátai és tanítványai köszöntik. Neményi tudományos pályája során központi helyet foglal el a társadalom kisebbségi és többségi csoportjainak egymáshoz fűződő viszonya. Ugyan más-más megközelítéssel és fókusszal, de a kötet tizenegy tanulmánya ezt a témát járja körül.

A kisebbségi csoportok vizsgálatának egyik központi kérdése a többségi társadalom felől érkező előítéletek alakulása, akár pozitív, akár negatív irányban. Több tanulmány is körbejárja ezt a kérdéskört. Tardos Róbert (*Fortélyos félelmek. Negatív viszonylatok szociokulturális és ideológiai beágyazottsága*) átfogó képet ad az idegenekkel és a kisebbségekkel kapcsolatos gondolkodási sémák összetett szerkezetéről, és azt elemzi, hogy a migrációval és általában a külföldiekkel kapcsolatos attitűdök mögött milyen társadalmi-demográfiai és ideológiai-politikai jellemzők húzódnak meg. Ugyancsak az idegenellenesség okait járja körül Messing Vera és Ságvári Bence a magyar társadalomra vonatkozóan („Ahogy »másokhoz« viszonyulunk, az tükrözi azt, amilyenek magunk vagyunk”). Két fontos tényezőt emelnek ki, amelyek hozzájárulhatnak az idegeneket elutasító attitűdhöz: egyrészt magas azoknak az aránya az idegeneket elutasítók között, akik az alsó középosztálybeli társadalmi pozíciójuk megőrzéséért küzdenek, másrészt az oktatási rendszer nem támogatja a más társadalmi és etnikai csoportok elfogadását. Kende Anna és Lantos Nóra Anna (*A kontaktusalapú előítélet-csökkentés lehetőségei és korlátai. Egy intervenció tapasztalatai*) azt nézik meg, hogy az idegenellenesség hogyan csökkenthető: egyetemi hallgatók körében végzett kísérletben vizsgálták, hogyan enyhül a magyarországi romákkal kapcsolatban az előítéletesség a csoportközi barátságot elősegítő intervenció következtében.

A tanulmányok közül három is történelmi dokumentumokra támaszkodva tárgyalja a kisebbségi lét egy-egy aspektusát. Erős Ferenc három pszichoanalitikus (*Identitás és asszimiláció. Erich Fromm, Bruno Bettelheim és Erik H. Erikson amerikai pályája*) tudományos pályafutásának ívét vázolja fel, akiket a közép-európai származásukon túl összeköt az is, hogy kisebbségiként bontakoztatták ki karrierjüket, majd éltek meg saját marginalizálódásukat. Egészen más témában,

de szintén történelmi forrásra támaszkodik Takács Judit és P. Tóth István tanulmánya, amelyben a homoszexuális cselekmények 1961-es dekriminalizációjának hátterét vizsgálják egy levéltári forrás segítségével: az Egészségügyi Tudományos Tanács Ideg-elve szakbizottságának 1958-as jegyzőkönyvét elemzik, amivel feltárják, hogy a beleegyezésen alapuló homoszexuális cselekvések dekriminalizációja melletti érvrendszerben a homoszexualitás mint betegség megjelenése döntő szempont volt.

A harmadik, történelmi forrásokat felhasználó tanulmányban Acsády Judit a nőkről mint a társadalmi nemek rendszerében megjelenő kisebbségi csoportról ír (*„Megtettük-e azt, amit az eszményeink szerint meg kellett volna, hogy tegyünk?” Az államszocializmus demokratikus ellenzékének elmaradt nőemancipáció-reflexióiról*). A szerző az államszocializmus demokratikus ellenzékében tevékenykedő aktív női politikusok személyes emlékezéseit használja fel annak rekonstruálására, hogy mint politikusok hogyan marginalizálódtak, amivel nemcsak az ő politikai emancipációjuk maradt el, hanem a szocialista rendszer nőpolitikájának kritikája és a nőkérdések feminista tematizálása is. Az ellenzéki nők elhallgatásának okairól még teljesebb képet ad Acsády azzal, hogy mindezt a Magyarországon elmaradt feminista mozgalmak és csoportok létrejöttének kontextusában beágyazva mutatja be. Érdeemes ezután Feischmidt Margit tanulmányával (*A kritikai és emancipációs diskurzusok megújulásáról*) folytatni az olvasást, aki két, egymással több ponton is párhuzamba állítható társadalomtudományi diskurzus, a multikulturalizmus és a feminizmus jelenlegi helyzetét elemzi, megvilágítva a magyarországi, illetve kelet-európai sajátosságokat. Így, többek között, foglalkozik a társadalmi adaptációjuk hiányosságaival és a velük szemben manapság megjelenő ellenideológiákkal is. Mindkét tanulmány azt a következtetést vonja le, hogy az egyenlőség mint eszmény a politikai beszédben is korlátozottan jelenik meg.

Nagy Beáta *Ki áll a sikeres nő mögött?* című tanulmányában is abba a vonulatba tartozik, amely a nők társadalmi helyzetét a társadalmi nem meghatározó szerepe alapján elemzi. A nők egy szűk, társadalmi és egzisztenciális szempontból kiváltságos, de ennek ellenére kisebbségben lévő csoportját vizsgálja, és azt nézi meg, hogy a gazdasági területen sikeres felsővezető nők milyen társas támogatásra számíthatnak az életútjuk során. Elemzéséből az derül ki, hogy a társas támogatásnak különféle módjai vannak, amelyekből ugyan egyéni szinten mindenki más-más mértékben részesülhet, de emellett a női vezetőknek folyamatosan szembesülniük kell azokkal a hagyományos nemi elvárásokkal, amelyek a nők helyét hivatottak kijelölni a társadalomban. Ennek következtében a megszóltatott nők leginkább arról számolnak be, hogy környezetük és saját maguk is folyamatosan megkérdőjelezi, hogy vajon jó anyák-e, mivel a munkahelyükön betöltött pozíciójuk nehezen tűnik összeegyeztethetőnek az anyasággal a patriarchális nemi rendszer keretei között. A társas támogatás így közvetve szerepet

játszhat abban, hogy milyen esélyekkel jelenik meg egy magasan képzett nő a munkaerőpiacon.

Szintén a munkavállalás esélyeit vizsgálja Tardos Katalin a *Kortalan szervezetek* című tanulmányában. Ő azt nézi meg, hogy az életkor függvényében mennyire sérülékeny a munkaerőpiaci pozíció. Ehhez vállalati stratégiákat elemez a különböző életkorú munkavállalók esélyegyenlőségének támogatásáról. Kérdőíves felméréssel nézte meg, hogy a vállalatok milyen stratégiákat követnek a munkaerő korösszetételének kialakításakor, és milyen rendszereket alkalmaznak, ha alkalmaznak, hogy elősegítsék a különböző életkorú munkavállalók foglalkoztatását. A szerző arra a következtetésre jutott, hogy a szervezetek nagy része elkerüli a nyílt diszkriminációt a munkavállalók életkorára vonatkozóan, de a meglévő HR-rendszereik mellett sem törekszenek tudatosan egy kiegyensúlyozott életkorösszetételre, így nem is lehet beszélni kiegyensúlyozott munkaerő-összetételről az életkor tekintetében a vizsgált vállalatoknál.

Durst Judit, Fejős Anna és Nyíró Zsanna (*„Másoknak ez munka, nekem szívügyem”, az etnicitás szerepe a diplomás roma nők munka-család konstrukcióinak alakulásában*) azt az esetet tárják fel, amikor kettős kisebbségi létből fakadó hátrányokkal kell megküzdenie egy csoportnak, ami aztán esetükben is a munkaerőpiacon elérhető esélyeiket határozza meg. Magasan képzett roma nők munka-magánélet összeegyeztetését vizsgálták, akiknek egyrészt szembesülniük kell azzal, hogy mint munkavállaló anyák nehezen tudják a vágyott munka-magánélet összeegyeztetését elérni, másrészt egy stigmatizált kisebbségi csoport diplomás szereplőiként próbálnak érvényesülni a munkaerőpiacon. A tanulmány szerzői végigveszik, hogy az egyén munka-magánélet összeegyeztetésére vonatkozó preferenciáit hogyan határozza meg a társadalmi helyzete, neme, kapcsolathálója, etnikai hovatartozása a személyes tapasztalatai és a családi nyomás mellett. Közben feltárták az egyéni sajátosságokat, azt találták, hogy az első generációs roma nők mobilitási útja erős munkaorientációval jellemezhető.

Durst Judit és szerzőtársai felvetik, hogy a 'munka' értelmezési keretének kibővítésére van szükség annak teljesebb igényű értelmezéséhez, hogy mi alakítja a roma nők munkaorientációját. Új értelmezési keret alkalmazása mellett érvel Janky Béla is (*A szegénység újratermelődése: A struktúrától a kultúráig, és vissza. Gondolatok Orlando Patterson és Ethan Fosse „The Cultural Matrix: Understanding Black Youth” című kötetéről*). Ő a tartós mélyszegénységben élő csoportok kultúrája és az esélyegyenlőség közötti viszonyt értelmezi tanulmányában. Amellett érvel, hogy a kultúrát, amely érdemi hatást gyakorol az egyének életesélyeinek kialakulásában, tágabb kontextusban kell értelmezni, mint ahogyan azt egyes tudományos diskurzusokban, és ezek révén a közéleti vitákban szokásos. Már csak azért is, mert akkor a mélyszegénységben élő egyének gazdasági-társadalmi integrációját növelő társadalompolitika is eredményesebb lehet.

Janky két fontos dologra is felhívja a figyelmet a kirekesztett csoportok kutatásához való hozzáállással kapcsolatban – a kötet többi tanulmányával egyetemben hűen tükrözi azt a szellemiséget, amely Neményi Mária munkásságához köthető. Először is, az egyes kisebbségi csoportokra (hasonlóan a többségi társadalomhoz) nem mint egységes, hanem egy összetett, szerteágazó és folyton változó entitásra kell tekinteni, másodsor pedig hangsúlyozza, hogy a kisebbségi csoportok kutatásánál a kutató felelős az áldozathibáztató magyarázatok elkerüléséért. A gondosan megszerkesztett kötet jól mutatja be, hogy a kisebbség-többség téma önmagában is egy szerteágazó terület. Átfogó képet kapunk a téma sokszínűségéről, a lehetséges módszertani megközelítésekről és egyben a magyar valóságnak e szeletéről.

(Takács Judit – P. Tóth Tamás szerkesztők: Kisebbség, többség, többszörösség. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2016, 315 o.)

Oborni Katalin

doktorjelölt,

Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia Doktori Iskolája